

leven; en dat het evenals andere verschijnselen zijn grond vindt in het maatschappelijk leven van een bepaalden tijd. Als zijn theologische autoriteiten Harnack en Loisy noemend, onderscheidt hij verder de christelijke moraal van den christelijken godsdienst, en weder de evangelische moraal van Jezus van die van Paulus en van die van Augustinus. De christelijke moraal leert den menschen, hoe zij hun leven hebben in te richten in overeenstemming met het nieuwe ethische bewustzijn der maatschappij, maar het recht staat buiten deze geestelijke stroomingen wegens zijn intrinsiek verschillende doeleinden.

In de negentiende eeuw is de meening dat het Christendom slechts geringen invloed op het Romeinsche recht heeft geoefend de heerschende geweest. Toen Fabius juist vijftig jaar geleden als Rector sprak over Mozaïsch en Romeinsch recht, verklaarde hij voor het lapwerk dat in later tijd de Romeinsche keizers gaven geen bewondering te hebben. Wel heeft Troplong in 1841 getracht een sterkere werking van het christendom aan te toonen ⁷⁾; niet alleen beperkte hij zich in zijn bewijzen tot het personen- en familierecht, maar bovendien ging hij zoover te beweren: „le christianisme avait enveloppé Sénèque de son atmosphère; Marc Aurèle, qui persécutait les chrétiens, était plus chrétien qu'il ne croyait dans ses belles méditations; le jurisconsulte Ulpian, qui les faisait crucifier, parlait leur langue en croyant parler celle du stoïcisme dans plusieurs de ses maximes philosophiques”. Troplong vond geen bijval, en men liet het vraagstuk rusten. Slechts sporadisch werd van den invloed van het christendom gewag gemaakt.

Een paar jaar geleden constateerde Leifer ⁸⁾ met betrekking tot het vraagstuk dat „dessen unbefangener Beurteilung im 19. Jahrhundert gewisse Hemmungen entgegen wirkten”. Riccobono ⁹⁾ is daarover meer expliciet. Hij somt een aantal oorzaken op voor de terughouding in de 19e eeuw. Naast beschouwingen van Renan over den aard van het christendom noemt hij den toestand der bronnen-critiek. Men had nog niet geleerd in het corpus iuris te onderscheiden tusschen de werkelijke uitspraken der klassieke juristen en latere wijzi-